

פרשת כי תבוא - הברכות והקללות על פי השקפת רמב"ן

הרבנית שרון רימון

א. "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת"

בפרשת כי תבוא אנו קוראים את רשימת הארורים שנאמרו בהר עיבל:

- (יד) וְעִנּוּ הַלְוִיִּם וְאָמְרוּ אֶל כָּל אִישׁ יִשְׂרָאֵל קוֹל רֶם:
(טו) אָרוּר הָאִישׁ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה פֶסֶל וּמַסֵּכָה תוֹעֵבַת ה' מַעֲשֵׂה יְדֵי חָרָשׁ וְשֵׁם בְּסִטֵּר וְעִנּוּ כָל הָעָם וְאָמְרוּ אָמֵן:
(טז) אָרוּר מְקַלֵּה אָבִיו וְאָמוֹ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(יז) אָרוּר מְסִיג גְּבוּל רֵעֵהוּ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(יח) אָרוּר מְשַׁגֵּה עֹר בְּדֶרֶךְ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(יט) אָרוּר מְטֵה מִשְׁפָּט גֵּר יְתוֹם וְאֶלְמָנָה וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כ) אָרוּר שֹׁכֵב עִם אִשְׁתּוֹ אָבִיו כִּי גֵלָה כְּנָף אָבִיו וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כא) אָרוּר שֹׁכֵב עִם כָּל בְּהֵמָה וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כב) אָרוּר שֹׁכֵב עִם אֶחָתוֹ בֵּית אָבִיו אוֹ בֵּית אָמוֹ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כג) אָרוּר שֹׁכֵב עִם חֲתָנְתּוֹ וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כד) אָרוּר מְכֵה רֵעֵהוּ בְּסִטֵּר וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כה) אָרוּר לֹקֵחַ שֶׁחַד לְהַכּוֹת נַפְשׁ דָּם נָקִי וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(כו) אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יְקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן:
(דברים, פרק כ"ז).

מה מאפיין את האיסורים הכלולים ברשימה זו?

רשב"ם (בפסוק ט"ו) מסביר שברשימה זו נכללו מעשים הנעשים בסתר ואין אפשרות לבית דין להעניש עליהם, ועל כן הוזהרו עליהם בני ישראל באופן מיוחד^[1]. רשב"ם מצביע על שני יוצאים מן הכלל, שנעשים פעמים רבות בגלוי - עבודה זרה (ט"ו) ומכה רעהו (כ"ד), ולכן התורה מדגישה דווקא בהם את המילה "בסתר", כדי להורות שמדובר על עשיית מעשים אלו בסתר.

האזהרה האחרונה היא:

אָרוּר אֲשֶׁר לֹא יְקִים אֶת דְּבָרֵי הַתּוֹרָה הַזֹּאת לַעֲשׂוֹת אוֹתָם וְאָמַר כָּל הָעָם אָמֵן: (פסוק כ"ו).

מהו הציווי בפסוק זה?

לדעת רשב"ם, כשם שכל ה"ארורים" עסקו בעבירות שבסתר, כך גם אזהרה זו:

"ארור אשר לא יקים" - על כל עבירות שבסתר.

אבן עזרא מסכים לדעת רשב"ם שכל ה"ארורים" מתייחסים למעשים הנעשים בסתר; אך הוא חולק על רשב"ם בפירוש פסוק כ"ו, וסובר שבפסוק זה מדובר באזהרה על כל מצוות עשה שעוברים עליהן בסתר^[2].

רש"י מפרש בכיוון קצת שונה את פסוק ט"ו:

"אשר לא יקים" - כאן כלל את כל התורה כולה וקבלוה עליהם באלה ובשבועה.

רמב"ן מסכים לדברי רש"י, שיש כאן אזהרה כוללת על כל התורה; אך לדעתו האזהרה איננה על קיום המצוות, אלא על אמונה באמיתות המצוות ובשכר ועונש^[3].

מדוע רמב"ן פירש כך?

הסבר אחד אומר רמב"ן בעצמו: התורה לא אומרת "ארור אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת", אלא "ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת"; ומכאן, שהארור איננו מתייחס לעשייה, אלא לקבלה ואמונה, כמשמעות המשפט "קיימו וקבלו היהודים עליהם" במגילת אסתר (פרק ט', פסוק כ"ז). חיזוק

נוסף להסבר רמב"ן עולה מכך שכל הארורים האחרים עוסקים במעשים שבסתר (כפי שראינו ברשב"ם), ולכן מסתבר שגם ארור זה מתייחס לדבר שבסתר, דהיינו לקבלת התורה ולאמונה בה.

האמונה בשכר ועונש ובהשגחת ה' היא יסוד חשוב מאד באמונה, ורמב"ן מדגיש זאת במקומות רבים בפירושו לתורה. מקור חשוב לדיון בנושא השכר והעונש הוא פרשיות הברכות והקללות, אשר מופיעות בתורה גם בפרשת בחוקותי (ויקרא, פרק כ"ו) וגם בהמשך פרשתנו, מיד לאחר ה"ארורים" (פרק כ"ח).

בהמשך השיעור נעיין בדברי רמב"ן בנושא הברכות והקללות, ובנושא שכר ועונש באופן כללי.

ב. פרשות הקללות כרמז נבואי הסטורי

פרשת הברכות והקללות בפרשת כי תבוא מתארת את השכר על קיום המצוות, ומפרטת באריכות רבה את העונשים הרבים המגיעים בעקבות אי שמיעה בקול ה' [4]. כאמור, גם בפרשת בחוקותי מופיעה פרשת ברכות וקללות. רמב"ן בפירושו לפרשת כי תבוא מקצר מאד, והוא מפנה (בפרק כ"ח פסוק מ"ב) את הקורא לפרשת בחוקותי, בה הוא מסביר באריכות עניינים עקרוניים הקשורים לקללות ולברכות.

אחד העניינים שרמב"ן מסביר הוא המשמעות הנבואית-הסטורית של פרשת הברכות והקללות, וההבדל בין פרשת בחוקותי לפרשת כי תבוא. לדעתו, הברכות והקללות מופיעות פעמיים כרמז לשתי תקופות הסטוריות שונות: האחת - חורבן ראשון וגלות בבל, והשנייה - חורבן שני והגלות שלאחריו [5]. פרשנות זו אופיינית לגישת רמב"ן, אשר במקומות רבים טוען שסיפורי התורה אינם סיפור על מה שהתרחש בעבר, אלא מרמזים על העתיד להתרחש במהלך ההסטוריה. כך הוא מפרש שששת ימי הבריאה מרמזים על ששה אלפים של קיום העולם [6], וכך הוא מפרש את מעשי האבות כ"סימן לבנים" [7].

אם כן, לדעת רמב"ן, פרשות הברכות והקללות אינן רק הבטחות ואזהרות, אלא הן נבואה על העתיד להתרחש לעם ישראל.

ג. שכר ועונש כנס נסתר

בפרשת בחוקותי מאריך רמב"ן בעניין חשוב נוסף הקשור בברכות ובקללות: הוא מסביר שהברכות, המהוות שכר על שמירת המצוות, הן נסים נסתרים [8]. לפי דברי רמב"ן, שכר ועונש הבאים על האדם בעקבות מעשיו אינם "דרך הטבע", אלא הם נובעים מהתערבות של הקב"ה, ולכן כל שכר או עונש הוא נס; ומפני שאין כאן שנוי ניכר מדרך הטבע - זהו נס נסתר [9].

אחת השאלות האמוניות הקשות היא מדוע לא הוזכר בתורה העולם הבא, השכר הרוחני וכדומה. התורה מתייחסת לכאורה רק לדברים הקטנים יותר - לשכר הגשמי; אך לפסגת הפסגות, לעולם הבא ולגן עדן, התורה אינה מתייחסת כלל. רמב"ן מסביר זאת על פי שיטתו שהשכר בעולם הזה הוא נס נסתר: ברור שלקיום המצוות יש השפעה על עולם רוחני, ולכן שכר רוחני, שכר בעולם הבא, הוא השכר ההגיוני והטבעי והתורה איננה צריכה לומר שיש שכר בעולם הבא. החידוש המיוחד של התורה הוא, שעבודה רוחנית משפיעה על העולם הגשמי, כי ישנו חיבור בין רוח לחומר [10].

ד. הנס הגלוי מעיד על הנס הנסתר

השכר הגשמי הוא שינוי מדרך הטבע, ולכן רמב"ן מגדיר אותו כנס. כיצד ידעו בני האדם להבחין שהשכר הגשמי איננו טבעי, אלא נס נסתר?

לדעת רמב"ן (המפורטת בהרחבה בפירושו לשמות, פרק י"ג, פסוק ט"ז [11]), נסי מצרים, שהיו נסים גלויים, באו להוכיח את מציאות ה', את השגחתו על העולם ואת יכולתו לשנות את הטבע [12]. בעזרת מצוות המזכירות נסים אלה, כמו חג הפסח, תפילין ומזוזה וכדומה [13], עלינו לזכור תמיד את הנסים הגלויים, ומתוך כך נדע להכיר ולהבחין גם בנסים הנסתרים:

ומן הנסים הגדולים המפורסמים אדם מודה בנסים הנסתרים שהם יסוד התורה כלה, שאין לאדם חלק בתורת משה רבינו עד שנאמין בכל דברינו ומקרינו שכלם נסים אין בהם טבע ומנהגו של עולם, בין ברבים בין ביחיד, אלא אם יעשה המצות יצליחנו שכרו, ואם יעבור עליהם יכריחנו ענשו, הכל בגזרת עליון... (רמב"ן, שמות, פרק י"ג, פסוק ט"ז).

הנסים המיוחדים שהיו במצרים והנסים הגלויים האחרים בהסטוריה היהודית, מלמדים אותנו שגם הנסים הנסתרים הם מאת ה'. זו סיבה מרכזית לחשיבות המיוחדת של ההגדה בליל הסדר: הסיפור

המפורט של הנסים הגלויים במצרים מחזק אצל כל בני המשפחה את התודעה על השגחת ה', וכך הם יוכלו לחוש אותה גם במציאות ה'טבעית' הרגילה, דהיינו גם בנסים הנסתרים.

העיקרון החשוב שמדגיש רמב"ן בנקודה זו הוא שמעשי האדם משפיעים לא רק על עולמו הרוחני, אלא בדרך "נס נסתר" הם גם משפיעים על עולמו הגשמי.

ה. הנהגת כלל ישראל כנס גלוי

רמב"ן מדגיש כי בפרשת הברכות והקללות מתוארים השכר והעונש שיקבל כלל עם ישראל[14]. הברכות לכלל עם ישראל, בדומה לשכר הפרטי, הן לא נסים גלויים המשנים את הטבע לגמרי, אלא הן הנהגה של עולם הטבע בצורה המושלמת ביותר. אך למרות הדמיון בין הברכות הפרטיות לברכות הכלליות, מצביע רמב"ן על הבדל משמעותי ביניהן: כאשר אדם פרטי מקבל את שכרו (או ענשו) בצורה 'טבעית', זהו נס נסתר; אך כאשר כלל עם ישראל מקבל שפע ברכה או קללות גדולות מאד, ניכר שיש כאן הנהגה אלוקית המכוונת את הדברים. כלומר, למרות שברכות או קללות אלה אינן נסים המשנים את הטבע ממש, בכל זאת ניכרת בהן הנהגתו והשגחתו של ה' בצורה גלויה וברורה[15].

כאשר מתבוננים במהלך ההיסטוריה של עם ישראל, לא ניתן להתעלם מהנהגת ה' המכוונת. עם ישראל חווה במשך דורות רבים את הקללות המתוארות בפרשתנו, אשר לדעת רמב"ן התקיימו כולן "בגלותנו זה", דהיינו בגלות אשר התחילה עם חורבן בית שני. אולם, עם ישראל שרד את כל אותן שנים בצורה מפליאה שאיננה מסתדרת עם המציאות הטבעית של עמים אחרים. כיום אנו יכולים להמשיך את דברי רמב"ן: עם ישראל זכה לחזור לארצו, ואין עם בהסטוריה, שהיה בגלות כזו ארוכה וזכה לחזור לארצו. תופעה כזו, הנראית כמתרחשת בדרך טבעית, מתבררת כנס גלוי.

ו. הברכות בשלמות

הברכות, לדעת רמב"ן, יתקיימו בשלמותן כאשר יגיעו ישראל אל מצב השלמות בעבודת ה'[16]. במצב של שלמות יש ברכה בכל תחומי החיים: כל פרט ופרט מבורך ומתנהל בצורה המושלמת ביותר. ואכן, דברי הברכה בפרשתנו כוללים את כל תחומי החיים - פיריון, חקלאות, גשמים, פרנסה, נצחון על אויבנו, הנהגה, והצלחה בכל מעשה ידינו:

- (ג) בָּרוּךְ אַתָּה בְּעִיר וּבְרוּךְ אַתָּה בְּשׂוּדָה:
  - (ד) בָּרוּךְ פְּרִי בְּטֶנֶד וּפְרִי אֲדָמָתְךָ וּפְרִי בְּהֶמְתְּךָ שֶׁגַר אֲלֶפֶיךָ וְעֵשְׂתֵּרוֹת צֹאנֶיךָ:
  - (ה) בָּרוּךְ טִנְאָךָ וּמִשְׁאֲרֶתְךָ:
  - (ו) בָּרוּךְ אַתָּה בְּבֹאֶךָ וּבְרוּךְ אַתָּה בְּצֵאתְךָ:
  - (ז) יִתֵּן ה' אֶת אֵיבֶיךָ הַקְּמִים עֲלֶיךָ נִגְפִים לְפָנֶיךָ בְּדֶרֶךְ אֶחָד יֵצְאוּ אֵלֶיךָ וּבְשִׁבְעָה דְרָכִים יָנוּסוּ לְפָנֶיךָ:
  - (ח) יֵצֵא ה' אֶתְךָ אֶת הַבְּרָכָה בְּאֶסְמֶיךָ וּבְכָל מְשַׁלַּח יָדְךָ וּבְרִכְךָ בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלוֹקֶיךָ נָתַן לְךָ:
  - (ט) יְקִימְךָ ה' לֹא לְעַם קָדוֹשׁ כְּאֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְךָ כִּי תִשְׁמַר אֶת מִצְוֹת ה' אֱלוֹקֶיךָ וְהִלַּכְתָּ בְּדַרְכָּיו:
  - (י) וְרָאוּ כָּל עַמֵּי הָאָרֶץ כִּי שָׁם ה' נִקְרָא עֲלֶיךָ וְיָרְאוּ מִמֶּךָ:
  - (יא) וְהוֹתֵרְךָ ה' לְטוֹבָה בְּפְרִי בְּטֶנֶד וּבְפְרִי בְּהֶמְתְּךָ וּבְפְרִי אֲדָמָתְךָ עַל הָאֲדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּע ה' לְאַבְתָּיִךְ לֵתֵת לְךָ:
  - (יב) יִפְתַּח ה' לְךָ אֶת אוֹצְרוֹ הַטוֹב אֶת הַשָּׁמַיִם לֵתֵת מָטָר אֲרֶצְךָ בְּעֵתוֹ וּלְבַרֵךְ אֶת כָּל מַעֲשֵׂה יָדְךָ וְהִלִּיתָ גוֹיִם רַבִּים וְאַתָּה לֹא תִלְוָה:
  - (יג) וּנְתַתֶּךָ ה' לְרֹאשׁ וְלֹא לְזָנָב וְהִיִּיתָ רַק לְמַעַלָּה וְלֹא תִהְיֶה לְמַטָּה:
- (דברים, פרק כ"ח).

ז. 'אין סומכין על הנס'

רמב"ן מדגיש שהברכה השלמה היא המצב האידיאלי, התלוי בהגעה של כלל ישראל לשלמות בעבודת ה'. אולם, שפע הברכה איננו מגיע באופן טבעי ואוטומטי, ועל עם ישראל לעבור דרך ארוכה כדי להגיע לשלמות זו. התורה מכירה במציאות של העולם הזה - התורה מכירה בכך שבני האדם אינם מושלמים, ומכוונת את דבריה אל בני האדם המתמודדים עם קשיי העולם הזה. לכן, אף על פי שבמצב האידיאלי המושלם עם ישראל מונהג על ידי נסים ובדרך על טבעית, התורה מצווה אותנו להתנהג בדרך הטבע ולא להסתמך על נסים ועל הנהגה על טבעית. למשל, ה' מצווה את עם ישראל לערוך מפקד לוחמים ולשלוח מרגלים לארץ לפני הכניסה אליה[17].

כלומר, מצד אחד התורה מבטיחה ברכה שהיא הנהגה נסית אידיאלית; אך מצד שני התורה עצמה איננה "סומכת" על הנס ומצווה על ישראל להתנהג בדרך הטבע. זאת מפני שהתורה ניתנה לבני אדם, אשר אינם במצב המושלם ולכן עליהם להתמודד עם המציאות בעולם הזה בצורה הטבעית.

לפי דברי רמב"ן, ניתן להבין שההשתדלות של בני האדם בעולם הזה צריכה להיות בשני מישורים. המישור האחד הוא המישור הרוחני: מוטלת על האדם חובה לעבוד את ה' ככל יכולתו, לשאוף לקיים את המצוות בשלמות, וככל שיתקדם בעבודת ה' כך יושפע עליו שפע ברכה. המישור השני הוא המישור הגשמי: על האדם לעשות את ההשתדלות המעשית, הגשמית, ולא לסמוך על הנס, מפני שאין אדם מושלם אשר יכול להיות בטוח שכל הנהגתו בעולם תהיה על דרך הנס.

לכאורה, היינו מצפים שרמב"ן, אשר רואה "בכל דברינו ומקרינו שכולם נסים", היה נוקט בגישה של 'לסמוך על הנס'^[18]; אך דווקא רמב"ן מדגיש כל כך את העובדה ש"אין לסמוך על הנס"^[19]. מדוע?

נראה שלשיטת רמב"ן העוצמה האדירה של הברכה ושל השגחת ה' באה לידי ביטוי דווקא בחיבור שבין הרוח והחומר. רמב"ן לימד אותנו להבחין בנסים הנסתרים, דהיינו בהשגחת ה' הבאה לידי ביטוי בעולם הטבעי. האמונה בהשגחת ה' התמידית, בנסים הנסתרים, היא אמונה בדרגה גבוהה יותר מאשר אמונה בעקבות נס גלוי. לכן, דווקא ברכה הנובעת מעולם של עשייה, גדולה יותר מאשר נס גלוי המתרחש לבדו. ההשגחה על עם ישראל והגאולה העתידית מאופיינים בעוצמה גבוהה המחברת בין המעשים (הרוחניים והמעשיים) של עם ישראל, לבין הברכה המיוחדת של הקב"ה, המעצימה אותם והופכת את הטבע להיות "נס מפורסם". כלומר, השגחתו של הקב"ה עלינו כל העת, מחוברת באופן מתמיד אל העבודה הרוחנית ואל העבודה המעשית של עם ישראל. השילוב בין הדברים, והידיעה שיד ה' פועלת בכל, היא הנותנת לנו את דרכנו המיוחדת כעמו של הקב"ה.

[1] ואלו הם דבריו:

"ושם בסתר" - ...וכולה עבירות שרגילים להיות בסתר הם, כמו שאפרש בכולם, חוץ משנים שרגילים להיות פעמים בגלוי ופעמים בסתר, והן ע"ז ומכה רעהו ולכך פירש בשניהם בסתר. שעל עבירות שבגלוי לא באו לקלל, כי בית דין יענשוהו על הגלויות כמו שכת' בסוף כל הקללות הנסתרות לה' אלוקינו, הוא יקח נקמה מן הנסתרות שהרי נתקללו בשם הקב"ה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם לעשות את כל דברי התורה הזאת, מלקות שקילה שריפה הרג וחנק. הלא תראה אין כתוב כאן "ארור שוכב עם אשת רעהו" כי מה לו ליכנס בבית אחרים ולא יליזו עליו. מקלה אביו במקום בית גידולו, אין אחרים רגילין שם. וכן משיג גבול בגנבה הוא עושה, שאם יראה, ימחה בידו. וכן משגה עור ומטה משפט, כל אילו דברי סתר. שכב עם אשת אביו זהו במקום שהוא גדל שם ואין רואה. עם כל בהמה אין זה כי אם בסתר. וכן אחותו. חתנתו, האם רגילה בבית בתה.

[2] וזו לשונו:

"אשר לא יקים" - יש אומרים, על כל התורה. ויש אומרים, על אלה הנזכרים. ולא אמרו כלום, בעבור שכתוב "לעשות אותם". והנכון בעיני, כי קלל על מצות לא תעשה הנזכרים. וקלל מי שלא ישמור גם בסתר מצות עשה, על כן אמר לעשות אותם.

[3] וכך אומר רמב"ן:

ולפי דעתי, כי הקבלה הזאת, שיודה במצות בלבו ויהיו בעיניו אמת ויאמין שהעושה אותן יהיה לו שכר וטובה והעובר עליהן יענש, ואם יכפור באחת מהן או תהיה בעיניו בטלה לעולם הנה הוא ארור. אבל אם עבר על אחת מהן, כגון שאכל החזיר והשקץ לתאותו או שלא עשה סוכה ולולב לעצלה, איננו בחרם הזה, כי לא אמר הכתוב אשר לא יעשה את דברי התורה הזאת, אלא אמר אשר לא יקים את דברי התורה הזאת לעשות, כטעם קיימו וקבלו היהודים (אסתר ט כז). והנה הוא חרם המורדים והכופרים.

[4] על ריבוי הקללות לעומת מיעוט הברכות עיינו בשיעור לפרשת בחוקותי.

[5] ואלו הם דבריו:

ודע והבן כי האלות האלה (בפרשת בחוקותי) ירמזו לגלות ראשון, כי בבית הראשון היו כל דברי הברית הזאת הגלות והגאולה ממנו... אבל הברית שבמשנה תורה ירמז לגלותו זה ולגאולה שנגאל ממנו...

(רמב"ן, ויקרא, פרק כ"ו, פסוק ט"ז).

בהמשך דבריו, רמב"ן מאריך ומפרט כיצד הקללות והגאולה המופרטות בפרשת בחוקותי תואמות את מה שהתרחש בימי חורבן בית ראשון, גלות בבל ושיבת ציון, וכיצד הקללות שבפרשת כי תבוא תואמות את מה שהתרחש בבית שני, חורבנו, והגלות הארוכה שלאחריה.

[6] עיינו בפרושו לבראשית, פרק ב', פסוק ג'.

[7] ראו, למשל, פירושו לבראשית פרק י"ב, פסוק ו'; פרק כ"ו, פסוק כ'; פרק ל"ב, פסוקים ד' - ט'; פרק מ"ז, פסוק כ"ח; שמות, פרק י"ז, פסוק ט'.

[8] וזו לשון רמב"ן:

...והטעם בזה, כי הברכות אע"פ שהם נסים, הם מן הנסים הנסתרים שכל התורה מלאה מהם כאשר פירשתי (בראשית יז א). והם אפילו ליחיד העובד, כי כאשר יהיה האיש החסיד שומר כל מצות ה' אלוקיו, ישמרהו האל מן החולי והעקרות והשכול וימלא ימיו בטובה.

(רמב"ן, ויקרא, פרק כ"ו, פסוק י"א).

יסוד זה מופיע בדברי רמב"ן במקומות נוספים בפירושו לתורה:

...כי לא תבא על אדם טובה בשכר מצוה או רעה בעונש עבירה רק במעשה הנס, ואם יונח האדם לטבעו או למזלו לא יוסיפו בו מעשיו דבר ולא יגרעו ממנו. אבל שכר כל התורה וענשה בעולם הזה הכל נסים והם נסתרים, יחשב בהם לרואים שהוא מנהגו של עולם, והם באדם עונש ושכר באמת.

(רמב"ן, שמות, פרק ו', פסוק ב').

[9] כך הוא מסביר גם את הבטחת ה' לאברהם שיוליד בן בגיל מבוגר:

"אל שדי" - ...ורבי אברהם פירשו... מנצח ומשודד מערכות השמים. וזהו הנכון, כי היא מדת הגבורה מנהגת העולם שיאמרו בה החכמים (ב"ר לה ד) "מדת הדין של מטה".

וטעם להזכיר עתה זה השם, כי בו יעשו הנסים הנסתרים לצדיקים, להציל ממות נפשם, ולחיותם ברעב, ולפדותם במלחמה מיד חרב, ככל הנסים הנעשים לאברהם ולאבות, וככל הבאים בתורה בפרשת אם בחקותי (ויקרא כו ג - מו) ובפרשת והיה כי תבא (דברים כח א - סח) בברכות ובקללות שכולם נסים הם, כי אין מן הטבע שיבואו הגשמים בעתם בעבדנו האלוקים, ולא שיהיו השמים כברזל כאשר נזרע בשנה השביעית, וכן כל היעודים שבתורה, אבל כולם נסים וכולם תנצח מערכת המזלות...ולכן אמר עתה לאברהם אבינו כי הוא התקיף המנצח שיגבר על מזלו ויוליד, ויהיה ברית בינו ובין זרעו לעולם, שיהיה חלק ה' עמו, וברצונו ינהיגם, לא יהיו תחת ממשלת כוכב ומזל...

(רמב"ן, בראשית, פרק י"ז, פסוק א').

[10] וכך הוא אומר:

ומפני זה תאריך התורה ביעודים שבעולם הזה, ולא תבאר יעודי הנפש בעולם הנשמות, כי אלה מופתים שכנגד התולדה, וקיום הנפש ודבקה באלוקים הוא דבר ראוי בתולדתה שהיא תשוב אל האלוקים אשר נתנה.

(רמב"ן, שמות, פרק ו', פסוק ב').

[11] ראו ציטוט דבריו בהערות הבאות.

[12] וזו לשונו:

...ועתה אומר לך כלל בטעם מצות רבות. הנה מעת היות ע"ג בעולם מימי אנוש החלו הדעות להשתבש באמונה, מהם כופרים בעיקר ואומרים כי העולם קדמון, כחשו בה' ויאמרו לא הוא, ומהם מכחישים בידיעתו הפרטית ואמרו איכה ידע אל ויש דעה בעליון (תהלים עג יא), ומהם שיודו בידיעה ומכחישים בהשגחה ויעשו אדם כדגי הים שלא ישגיח האל בהם ואין עמהם עונש או שכר, יאמרו עזב ה' את הארץ.

וכאשר ירצה האלוקים בעדה או ביחיד ויעשה עמהם מופת בשנוי מנהגו של עולם וטבעו, יתברר לכל בטול הדעות האלה כלם, כי המופת הנפלא מורה שיש לעולם אלוה מחדשו, ויודע ומשיג ויכול. וכאשר יהיה המופת ההוא נגזר תחלה מפי נביא יתברר ממנו עוד אמתת הנבואה, כי ידבר האלוקים את האדם ויגלה סודו אל עבדיו הנביאים, ותתקיים עם זה התורה כלה.

לכן יאמר הכתוב במופתים: "למען תדע כי אני ה' בקרב הארץ" (ח יח, מכת ערוב), להורות על ההשגחה, כי לא עזב אותה למקרים כדעתם.

ואמר (ט כט, הפסקת מכת ברד) "למען תדע כי לה' הארץ", להורות על החידוש, כי הם שלו שבראם מאין.

ואמר (ט יד, מכת ברד) "בעבור תדע כי אין כמוני בכל הארץ" להורות על היכולת, שהוא שליט בכל, אין מעכב בידו,

כי בכל זה היו המצריים מכחישים או מסתפקים.

אם כן האותות והמופתים הגדולים עדים נאמנים באמונת הבורא ובתורה כלה.

[13] ואלו הם דבריו:

...ובעבור כי הקב"ה לא יעשה אות ומופת בכל דור לעיני כל רשע או כופר, יצוה אותנו שנעשה תמיד זכרון ואות לאשר ראו עינינו, ונעתיק הדבר אל בנינו, ובניהם לבניהם, ובניהם לדור אחרון. והחמיר מאד בענין הזה כמו שחייב כרת באכילת חמץ ... והכל להיות לנו בכל הדורות עדות במופתים שלא ישתכחו, ולא יהיה פתחון פה לכופר להכחיש אמונת האלוקים. כי הקונה מזוזה בזוז אחד וקבעה בפתחו ונתכוון בענינה כבר הודה בחדוש העולם ובידיעת הבורא והשגחתו, וגם בנבואה, והאמין בכל פנות התורה, מלבד שהודה שחסד הבורא גדול מאד על עושי רצונו, שהוציאנו מאותו עבדות לחירות וכבוד גדול לזכות אבותיהם החפצים ביראת שמו.

ולפיכך אמרו (אבות פ"ב מ"א) הוי זהיר במצוה קלה כבחמורה שכולן חמודות וחביבות מאד, שבכל שעה אדם מודה בהן לאלוקיו, וכוונת כל המצות שנאמין באלוקינו ונודה אליו שהוא בראנו, והיא כוונת היצירה, שאין לנו טעם אחר ביצירה הראשונה, ואין אל עליון חפץ בתחתונים מלבד שידע האדם ויודה לאלוקיו שבראו...

[14] וזו לשונו:

אבל אלו הברכות שבפרשה הזאת הן כלליות בעם, והן בהיות כל עמנו כלם צדיקים, ...וכבר בארנו כי כל אלה הברכות כולם נסים אין בטבע שיבאו הגשמים ויהיה השלום לנו מן האויבים ויבא מורך בלבם לנוס מאה מפני חמשה בעשותנו החוקים והמצות, ולא שיהיה הכל היפך מפני זרענו השנה השביעית.

(ויקרא, פרק כ"ו, פסוק י"א).

[15] וכך אומר רמב"ן:

ואף על פי שהם (הברכות לכלל ישראל) נסים נסתרים, שעולם כמנהגו נוהג עמהם, אבל הם מתפרסמים מצד היותם תמיד לעולם בכל הארץ.

כי אם הצדיק האחד יחיה, ויסיר ה' מחלה מקרבו, וימלא ימיו, יקרה גם זה בקצת רשעים.

אבל שתהיה ארץ אחת כולה, ועם אחד תמיד, ברדת הגשם בעתו, ושובע, ושלוה, ושלוה, ובריאות, וגבורה, ושברון האויבים, בענין שאין כמוהו בכל העולם, יודע לכל כי מאת ה' היתה זאת. ועל כן אמר (דברים כח י) וראו כל עמי הארץ כי שם ה' נקרא עליך ויראו ממך.

והיפך זה יהיה בקללות, בעונשי הארץ שאמר (פסוק יט) ונתתי את שמיכם כברזל, ועונשי החולי כמו שאמר (דברים כח נט) וחלאים רעים ונאמנים, שיקולל המאכל ויחליא, ויתפרסם הנס בהיותו תמיד קיים בכלם. על כן כתוב (שם כט כא) ואמר הדור האחרון בניכם אשר יקומו מאחריכם והנכרי אשר יבא מארץ רחוקה וראו את מכות הארץ ההיא ואת תחלואיה, שלא יתמהו באיש ההוא אשר רצה בו כל האלה (שם פסוק יט), כי כן יהיה פעמים רבים כמנהגו של עולם בכל האומות שיבאו מקרים רעים

באיש אחד, רק בארץ ההיא יתמהו וישאלו כל הגוים על מה עשה ה' ככה לארץ הזאת (שם פסוק כג), כי כולם יראו וידעו כי יד ה' עשתה זאת ויאמרו (שם פסוק כד) על אשר עזבו את ברית ה' אלוקי אבותם.

(ויקרא, פרק כ"ו, פסוק י"א).

[16] וכך הוא אומר:

והכלל כי בהיות ישראל שלמים והם רבים, לא יתנהג ענינם בטבע כלל, לא בגופם, ולא בארצם, לא בכללם, ולא ביחיד מהם, כי יברך השם לחמם ומימם, ויסיר מחלה מקרבם, עד שלא יצטרכו לרופא ולהשתמר בדרך מדרכי הרפואות כלל, כמו שאמר (שמות טו כו) כי אני ה' רופאך...

(ויקרא, פרק כ"ו, פסוק י"א).

[17] לגבי המפקד לפני הכניסה לארץ:

... כי היה זה כדרך שהמלכות עושה בבואם למלחמה. כי עתה היו מזומנים ליכנס לארץ ולבא במלחמה עם מלכי האמורי אשר בעבר הירדן ועם השאר כולם... והיו משה והנשיאים צריכין לדעת מספר חלוצי צבא המלחמה וכן מספר כל שבט ושבט ומה יפקוד עליו בערבות מואב במערכות המלחמה, כי התורה לא תסמוך על הנס שירדוף אחד אלף. וזה טעם "כל יוצא צבא בישראל", כי המנין מפני צבא המלחמה.

(במדבר, פרק א', פסוק מ"ה).

לגבי שליחת המרגלים:

...כי ישראל אמרו כדרך כל הבאים להלחם בארץ נכריה ששולחים לפניהם אנשים לדעת הדרכים ומבוא הערים ובשובם ילכו התרים בראש הצבא להורות לפניהם הדרכים... וזו עצה הגונה בכל כובשי ארצות, וכן עשה עוד משה עצמו שנאמר (להלן כא לב) וישלח משה לרגל את יעזר, וכן ביהושע בן נון (יהושע ב א) שנים אנשים מרגלים, ועל כן היה טוב בעיני משה. כי הכתוב לא יסמוך בכל מעשיו על הנס, אבל יצוה בנלחמים להחלץ ולהשמר ולארוב...

(במדבר, פרק י"ג, פסוק ב').

דוגמה נוספת לעקרון זה היא הציווי לנח על בניית התיבה:

מכל בשר וגו' - ידוע כי החיות רבות מאד, ומהן גדולות מאד... וכאשר תאסוף לכלם מאכל אשר יאכל לשנה תמימה, לא תכיל אותם התיבה הזאת, ולא עשר כיוצא בה. אבל הוא נס, החזיק מועט את המרובה.

ואם תאמר יעשנה קטנה ויסמך על הנס הזה... עשו אותה גדולה, למעט בנס, כי כן הדרך בכל הניסים שבתורה או בנביאים לעשות מה שביד אדם לעשות, והשאר יהיה בידי שמים.

(בראשית, פרק ו' פסוק ט"ט).

[18] כפי שניתן להבין מדבריו בסוף פירושו לויקרא, פרק כ"ו, פסוק י"א:

...אבל הדורש השם בנביא לא ידרוש ברופאים. ומה חלק לרופאים בבית עושי רצון השם, אחר שהבטיח וברך את לחמך ואת מימך והסירותי מחלה מקרבך, והרופאים אין מעשיהם רק על המאכל והמשקה להזהיר ממנו ולצוות עליו... אבל ברצות השם דרכי איש אין לו עסק ברופאים.

[19] בהמשך דבריו שהובאו בהערה הקודמת (ויקרא, פרק כ"ו, פסוק י"א) אומר רמב"ן שלמרות ש"ברצות ה' דרכי איש אין לו עסק ברופאים", בכל זאת התורה יודעת שזו לא המציאות בעולם הזה, ולכן היא מדברת על רפואה וכדומה ואיננה סומכת על הנסים. וזו לשון רמב"ן:

..ורפא ירפא" - "מכאן שנתנה רשות לרופא לרפאות", "...ועל כן האנשים הנצים שהכו זה את זה באבן או באגרוף (שמות כא יח) יש על המכה תשלומי הרפואה, כי התורה לא תסמוך דיניה על הנסים, כאשר אמרה (דברים טו יא) כי לא יחדל אביון מקרב הארץ, מדעתו שכן יהיה.